

OCJENE I PRIKAZI

M. MARKOVIĆ, DESCRIPTIO CROATIAE

Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata, Naprijed, Zagreb, 1993.

Nakon II. svjetskog rata u Hrvatskoj se dosta dobro razvila povijesno-kartografska djelatnost. U izdanjima »Karografije-Učila« pojavili su se solidni povijesni atlasi za osnovne, srednje i visoke škole. Dosizali su europske stručne i tiskarske standarde. Jednako tome izrađene su, kao pomoćno nastavno sredstvo, i vrlo kvalitetne zidne povijesne karte.

Osim tih pedagoško-didaktičkih izdanja, fond povijesnih atlasa obogaćen je i prijevodima svjetskih renomiranih izdanja kao što su »The Times, Atlas svjetske povijesti«, Cankarjeva založba, Ljubljana-Zagreb 1986 (i dalja izdanja) te specijalni »Biblijski atlas«.

Prišlo se zatim prezentiranju starih zemljopisnih karata, koje su ujedno i povijesne, zbog ucrtanih tadašnjih državnih granica. U tom pogledu usp. A. Pandžić, Stare karte i atlasi Povijesnog muzeja Hrvatske, Zagreb 1987, - ista, Pet sloljeća zemljopisnih karata Hrvatske, Povijesni muzej Hrvatske, Zagreb 1988. i »Granice Hrvatske na zemljovidima od 12. do 20. stoljeća«, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb 1992-1993. Zbog potrebe povijesnog trenutka i istine objavio je Lj. Boban, Hrvatske granice 1918-1992, Školska knjiga i HAZU, 1992 (i dalje izdanje). Mimoići ćemo druga prigodna izdanja kao i karte objavljene u pojedinim knjigama, zbornicima i enciklopedijama.

Godine 1981. pod autorstvom L. Laga i C. Rossita, izišla je u Trstu »Descriptio Histriae« kao peta knjiga serije »Collana degli Atti del Centro di ricerche storiche« (usp. prikaz u Hist. zborniku, XXXV, 1983, 353-354). Tu objavljene karte, neke prvi put, odnosile su se na dio, isječak, hrvatske povijesti, bez obzira na činjenicu da je atlas tiskan u Trstu.

Zacijelo pod dojmom dosad objavljenih karata, zbirki i atlasa, ujedno i radi predočavanja povijesne istine svjetskoj javnosti na najbolji dokazani način, izdavačko poduzeće »Naprijed« tiskalo je 1993. rakošnu »Descriptio Croatiae - Hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata« (to jest do druge polovine XIX. st.) člana suradnika HAZU dr. Mirka Markovića. U atlasu se nalaze 52 karte u punom koloru i 193 karte, vedute i planovi u dvoboju tehnici, te 315 stranica teksta na hrvatskom jeziku s bilješkama, 10 stranica opširnog sažetka na engleskom i 11 stranica na njemačkom jeziku. Slijedi literatura, kazala osobnih imena i etnonima, geografskih imena te popis odakle su uzete i dobivene izvorne karte. U svemu - 371 stranica.

U predgovoru, koji je napisao Predsjednik Republike Franjo Tuđman, naglašava se da knjiga dokumentirano svjedoči o tisućljetnoj opstojnosti Hrvatske kao zemlje i države. Hrvatska je, unatoč činjenici da je živjela u sastavu drugih susjednih zemalja, očuvala bitne atribute svoje ranije državnosti. Karte također svjedoče da je Hrvatska stara europska zemlja.

U Riječi autora M. Marković naglašava da je djelo »zamišljeno kao kulturno-povijesni korpus dokumenata iz kojeg se vidi kako se tijekom dugih vremenskih razdoblja odvijalo upoznavanje današnjih hrvatskih zemalja«. S druge strane da »nema namjeru da bude povijest kartografije hrvatskih zemalja«. Nabraja sve posjećene kartografske zbirke i korištene fondove u zemlji i inozemstvu.

Djelo je podijelilo na 25 poglavlja.

U Uvodu napominje da stare geografske karte nemaju praktičnu nego dokumentarnu upotrebu. Prednost im je pred pisanim dokumentima u kartografskoj zornosti. Stoga on obraća pozornost »prema našoj zemlji, a stare će nam karte pomoći da slijedimo put njezina upoznavanja od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata«(9).

Proučavanje počinje naslovom Stopama početnih iskustava. Opisuje kako su se ljudi snalazili u prostoru dok još nisu poznavali pismo. To je prahistorijsko razdoblje prijelaza iz stočarstva u zemljoradnju, pojave trgovine, pronalaska metala, izgradnje naselja. Tad se, zacijelo, javlja i toponimija.

Ilirske zemlje na kartama starogrčkih geografa. Nemamo izvornih ilirskih opisa svojih zemalja zbog opće nepismenosti. To su učinili Grci, koji su ujedno i prvi kartografi. Prema njima - jer se originali nisu sačuvali - mogu se kartografski rekonstruirati ilirske zemlje (Herodot, Eratosten, Periplusi, Polibije).

Rimsko poznavanje Ilirika četvrto je poglavlje. Postavši rimska provincija, u Iliriku se širi pismenost i rimska kultura. Rimski geografi ostavili su o njemu dobre opise (Strabon, Plinije Stariji, Agripa, Malo).

Ilirik i Panonija na Ptolomejevoj »Petoj karti« Europe. Ovom geografu, koji predstavlja, kako kaže autor, kulminaciju u razvoju helenističke znanstvene misli i čije je djelo utjecao »na razvoj kartografije gotovo svih zemalja svijeta« posvetio je dosta prostora. Na petoj karti »Geografije« prikazani su Ilirik i Panonija. »To je prva poznata regionalna karta naših krajeva za koju možemo reći da potječe iz antičkih izvora« (22). Slijedi iscrpan opis lokaliteta s geografskim koordinatama.

Ilirska naselja i prometnice prema rimskim itinerarima. To se pitanje promatra na temelju Peutingerove table, koja se odnosi na naše krajeve, uz opoširniju kritičku analizu. Jednako postupa i s Antioninovim itinerarom i Anonimom iz Ravene i Gvidonovom »Geografijom«. To su bili »praktični priručnici onoga vremena namijenjeni u prvom redu putnicima« (35).

Naši krajevi na ranokršćanskim i samostanskim kartama. Nastupom Srednjeg vijeka gubi se smisao za znanstveni rad, pa tako i za geografiju i kartografiju. Ipak, preko radova crkvenih pisaca, sačuvala su se neke kartografske spoznaje. Dijele se na ranokršćanske i samostanske. Izdvaja Cottonijevu samostansku kartu u kojoj se prvi put spominju Slaveni kao novi stanovnici u jadranskom zaleđu. Te su karte male vrijednosti za naše prostore.

Geografsko znanje o Hrvatskoj od 8. do 12. stoljeća. Izlaže tu materiju na temelju pisanih dokumenata i literature, jer su, kako konstatira, kartografski podaci iz tog vremena vrlo oskudni. Nabraja tadašnja mjesta, rijeke, planine, župe, označuje granice, državne susjede i ostalo.

Hrvatska na Idrizijevoj karti iz 1154. godine. Buduće da arapska kartografija zauzima istaknuto mjesto, posebice u arapsko-normanskom razdoblju, razumljivu je pozornost obratio Idrizijevoj karti. »To je prva poznata karta na kojoj se Hrvatska spominje poimence« (50). Slijedi popis naših mjesta na njoj.

Jadranska obala na srednjovjekovnim portulanskim kartama. Portulani su bila dosta vjerodostojna i pouzdana kartografska djela. S pomoću njih sigurnije se plovilo uz obalu. Pojavljuju se u većem broju od početka XIV. st. Smatra se da je otkriće kompasa 1073. godine i njegova primjena potaknulo izradu ovog tipa karata. Za nas su važni portulani koji prikazuju našu obalu. Autor ih iscrpno nabraja i ispisuje naša mjesta u njima ucrtana. Na portulanu Jakoba Giroldisa iz god. 1426. prvi put se spominje Zagreb (Zagabio) na jednoj geografskoj karti (59). Ovom kartografijom završava predrenesansno doba.

Naši krajevi na kartama europskih humanista 15. stoljeća. U ranoj renesansi pojavljuje se novo razdoblje u znanosti pa i u kartografiji. Tome je pomogao i izum tiska. Karte nisu više unikatna rijetkost. Otkriće Amerike proširuje krug teritorija sastavljača karata. Oživljava zanimanje za Ptolomejevu »Geografiju«. Nastaju i prve domaće geografske rasprave o Hrvatskoj. Ipak, u tom vremenu nema hrvatskih regionalnih karata.

Hrvatska na renesansnim kartama talijanskih izdavača. U XVI. st. kartografija proživljava renesansu u kojoj se tražila suradnja mjerništva i matematike. Kartografi su zato učeni ljudi. Renesansne karte su remek-djela bakrorezbarske umjetnosti. U to vrijeme hrvatske zemlje su prikazivane u tri kartografske skupine, kao: venecijansko-talijanske karte Dalmacije ili Hrvatske; austrijsko-njemačke u okviru ugarsko-hrvatskih zemalja i u isolarima. U ovom poglavlju autor se zadržava na prvoj skupini. Zbog venecijanske dominacije na Jadranu primorski dijelovi Hrvatske dobro su kartografski prikazivani. Ovdje je autor iskoristio priliku da opširnije izloži rad i utjecaj hrvatskih karografa kao na pr. kartu Istre Pietra Coppa (Petra Kopicća) iz god. 1525. i drugih. Zatim rad suvremenih kartografa. Comacio je 1563. tiskao potpunu kartografsku sintezu Hrvatske. »To je jedna od prvih tiskanih, regionalnih karata naše zemlje« (77). Spominje i Sibenačnina Martina Rota Kolunića te strance Pala Forlanija, N. Nellija, G. A. Maginija i dr.

Hrvatska na renesansnim kartama austrijsko-njemačkih izdavača. Vodi čitatelje u Beč gdje je bila glasovita kartografska radionica pod nadzorom sveučilišnih profesora. U njoj su se izrađivale i karte Hrvatske. Kartografi su interdisciplinarno radili povezujući matematiku, astronomiju, povijest i slikarstvo. Usavršavaju se i geodetski instrumenti i u rad uvodi trigonometrija. Sferna trigonometrija našla je primjenu u geodeziji. Za Lazarusovu kartu Ugarske iz god. 1528. upozorava da registrira stanje u Slavoniji prije dolaska Turaka i uništenja mnogih naselja (97). Njegov je rad nastavio W. Lazius s novom kartom Ugarske god. 1556. Iscrpno analizira obje karte.

Jadransko primorje na pomorskim kartama 16. stoljeća. U XVI. st. pomorske karte se izrađuju u sitnijem mjerilu i za pojedina manja područja. Zovu ih isolari. U njima su ucrtni mnogi podaci kojih u većim kartama nema. Izrađivali su se u Veneciji, Anconi, Genovi, Malorci i drugdje. Pomoć sastavljačima isolara pružali su i naši kartografi: Volčić, Bonifacić i Kolunić. Prvi isolar sastavljen je 1420, a prvi tiskani je izišao 1485. Odskaču kartografi Agnese i Vavassore. Comacio je poznat po svojem uspjelom isolaru naše obale. Čuva se u Arhivu Hrvatske u Zagrebu. Autor ga detaljno obrađuje. Slijedi opis putopisa Jadranom od Venecije do Carigrada G. Rosaccija iz god. 1598.

Hrvatske zemlje na kartama nizozemskih izdavača 16. stoljeća. Potkraj XVI. st. Nizozemska se gospodarski naglo uzdizala. To je pogodovalo razvoju kartografije sa sjedištem u Antwerpenu. Tiskala su se vrhunska kartografska izdanja, pasebice atlasa. Najpoznatiji izdavači su: A. Ortelius, G. i C. de Jode te G. Mercator. Analizira i opisuje pojedine atlase s obzirom na hrvatske krajeve: »Theatrum Orbis Terrarum« iz 1570. (i dalja izdanja) u čijoj izradi su sudjelovali i naši ljudi; »Speculum Orbis Terarum«; »Speculum Geographicum...« iz 1578; serija karata u »Italia-Sclavonia-Grecia« 1585. i dalja izdanja.

Rad na topografskom skiciranju Hrvatske Ivana Klobučarića. Nakon turskog poraza kod Siska 1593. izrađuju se točnije karte Vojne krajine i čitave Hrvatske. Posao se morao povjeriti domaćim ljudima zbog poznavanja jezika i kraja. U tome se istaknuo augustinac Ivan Klobučarić iz prve pol. XVII. st. Nije izradio cjelovitu kartografsku sintezu, nego je ostavio brojne vrijedne topografske skice i karte.

Hrvatske zemlje na kartama krajiških i ostalih topografa. U XVII. st. dva su otkrića pomogla točnijem crtanju geografskih karata: primjena trigonometrije i upotreba živina barometra za određivanje apsolutne i relativne visine nekog mjesta. U Hrvatskoj, zbog blizine turske granice i okupiranih teritorija, krajiški vojni topografi radili su u otežavajućim okolnostima. Kako su se oslobađali pojedini krajevi i mjesta, tako su se točnije ucrtavali u nove karte: Kordun, Turska Hrvatska, Lika, Krbava, Slavonija, Dalmacija, ali i ostali hrvatski krajevi, među kojima i Dubrovnik.

Hrvatska na kartama »ilirskih zemalja« u 17. stoljeću. U XVII. stoljeću Hrvatska je potisnuta na onaj dio koji nisu osvojili Turci i Mlečani. Unatoč tome ova hrvatska područja njeguju zajedništvo i jedinstvo preko naziva »slovinke« odnosno »ilirke« zemlje. Pod »ilirskom zemljom« u Zavodu sv. Jeronima u Rimu podrazumijevale su se Dalmacija, Hrvatska, Slavonija i Bosna. Tako je nastala velika Buffalinijeva karta »Congregatio Nations Illyricae sicuti instituta fuit ab Illyricis ex Dalmatia, Croatia, Bosna et Slauonia...« iz god. 1655. Odigrala je značajnu ulogu upućivanja na naše zajedništvo. Preko nje su se upoznali krajevi u kojima su obitali Hrvati bez obzira na tadašnje granice pod tuđom okupacijom - napominje autor. Slijede prikazi karata u Luciusovoj »De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex«. Tako povijesno obnovljen pojam Ilirika nalazi se i u kasnijim kartama (Rossi, Farlati).

Hrvatska na karti Varaždinca Stjepana Glavača iz 1673. godine. Povod izradi karte jest da to bude »prikladna karta Hrvatske na kojoj bi se vidio postojeći raspored krajiških utvrda, kao i položaj gdje se mogu očekivati novi turski prodori« (184). Poticaj je, izgleda, dao zagrebački biskup M. Borković, a izvedba je povjerena isusovcu Stj. Glavaču. Slijedi njezin iscrpan prikaz. Marković zaključuje da je ona naše kapitalno kartografsko djelo s pojedinostima koje nisu bile dotad vidljive; da je svojevrsan dokument vremena ondašnjih teških prilika; da je »naš povijesno-geografski spomenik najvišega reda« (199).

Hrvatske zemlje na atlasnim kartama Cantellija i Coronellija. Nakon turskog poraza pod Bečom 1683, pojavljuje se zanimanje za sastavljanje karata hrvatskih zemalja. U tome se ističe i G. Cantelli da Vignola. Izradio je kartu: Dalmacije, Hrvatske kužno od Kupe do Dalmacije i zapadne Slavonije. Nariso je i kartu Bosne. Uz Cantellija je i augustinac V. M. Coronelli »najuspješniji mletački kartograf 17. stoljeća« (206). Bio je veoma plodan kartograf koji je ostavio brojne karte i isolare naših primorskih krajeva. Autor mu je posvetio dosta prostora i kritičnosti.

Hrvatske zemlje na kartama nizozemskih i francuskih izdavača 17. stoljeća. U XVII. st. francuska i nizozemska kartografija bile su najuspješnije predstavnice te grane u zapadnoj Europi. Prikazivali su se i naši krajevi prvenstveno u strategijskom odnosu prema Turcima. Odigrale su važnu ulogu u obavještavanu svijeta o našim stranama. U Nizozemskoj je veliko kartografsko poduzeće obitelji Blaeu. U njenim izdanjima »Cosmographia Blaviana« iz god 1668. uključuju se i naše zemlje. Nakon propasti te kartografske kuće, rad su nastavili drugi amsterdamski poduzetnici. U Francuskoj je počela djelovati 1648. pariška kartografska škola koju je osnovao N. Sanson d' Abbeville sa sinovima.

Objavljivali su atlase s kartama iz naših krajeva. Od god. 1689. atlase tiska i izdavač Ch. H. Jaillot.

Hrvatske zemlje na kartama nastalim povodom zaključivanja Karlovačkog mira 1699. godine. Nakon Karlovačkog mira i potiskivanja Turaka iz Podunavlja i dijelova Dalmacije, oslobođena područja ulaze u točnije kartografske obrade. Trebalo je označiti granice. Na čelu komisije bio je grof Marsigli. Snimanjem na terenu ravnao je J. Ch. Müller. Hrvatski staleži u komisiju su delegirali P. R. Vitezovića. Graničnu kartu linije Karlovačkog mira izradio je Müller i obuhvaćaju 24 sekcije. Izrađeno je i nekoliko preglednih karata s ucrtanim novim granicama. Müller je 1709. izradio i preglednu kartu Ugarske s Hrvatskom, Slavonijom i Transilvanijom. »Tako su Hrvatska i Slavonija dobile najvredniju kartografsku sintezu prije jozefinskog premjera zemlje« (227). Na kraju poglavlja autor se bavi Vitezovićevim radom i njegovom (i Marsiglievom) ostavštinom.

Hrvatske zemlje na kartama 18. stoljeća. Poglavlje je autor podijelio na 4 skupine: a) *Područje uže Hrvatske i Slavonije.* Nema mnogo posebnih karata za ta područja, jer su se smatrala sastavnim dijelovima Ugarske odnosno Austrije. Iz tog vremena autor spominje Mortierovu kartu iz 1702. u atlasu »La Théâtre de la guerre«, zatim karte koje su izradili G. de l'Isle, J. Ch. Müller (dao je »najuspješniju kartografsku sintezu Hrvatske i Slavonije na početku 18. stoljeća«, 240), P. Schenk, J. B. Homann (koji reljef prikazuje s pomoću šrafa, a ne kao krtičnjake), E. Briffaut, F. de Bensdorf, J. Gadea (s označenim feudalnim posjedima u Slavoniji, pa je ujedno bila i katastarska karta), F. Müller (s najpotpunijim priazom prometnica), F. J. Maire, M. Šimek, C. Schütz i drugi. b) *Topografski planovi civilne Hrvatske i Slavonije.* U ovoj skupini, piše autor, nalazi se dosta topografskih planova ili panorama naših većih naselja koji velikom dijelom nisu objavljeni. Preko njih se može pratiti prostorno širenje grada. Autor ih navodi, uz oznaku od koga potječu, za Zagreb, Varaždin, Koprivnica, Križevci, Ivanić grad, Sisak, Krapina, Samobor, feudalni posjed Jastrebarsko, Rijeka, Bakar, Osijek itd. c) *Karte i planovi Vojne krajine.* Ona je teritorijalno obuhvaćala neposredno područje uz granicu Bosne sa posebnim statusom vojničkog života. Sačuvano je dosta topografskih karata u rukopisima i planova grada Karlovca, Cetine, Drežnika, Gline, Petrinje, Kostajnice, Dubice te slunjske, ogulinske, otočke i ličke regimente, zatim Banske krajine, Varaždinskog generalata, Slavonske krajine itd. d) *Karte i planovi primorske Hrvatske.* Odnose se na granične promjene Dalmacije prema zaleđu, položaja Dubrovačke republike, mletačkog napuštanja Dalmacije 1797. Spominje kartografe za Dalmaciju: S. M. Moser, D. Costarini, Santini (najbolja tiskarna karata iz god. 1780), Melchiori, Zavoreo i dr. Za Dubrovnik rukopisna karta M. Pešića, za Boku G. E. Alberghetti.

Prvi zemaljski (jozefinski) premjer i nastanak topografskih karata u mjerilu 1 : 28.000. Praktične i točne topografske karte mogu se dobiti samo na temelju promjera zemljišta. G. 1757. osnovan je štab za izradu karata i planova za užu Austriju. Radovi su počeli 1763. a dovršeni 1785. Snimljeno je 5400 sekcija. Budući da je obavljen za Josipa II, naziva se »jozefinski premjer«. Obavljen je na temelju nekoliko utvrđenih astronomskih točaka na zemlji i baza za stvaranje trigonometrijske mreže sa svim potrebnim elementima. Originali nisu nikad tiskani. U Hrvatskoj se počelo snimati 1774. Prve su na red došle krajine, posljednje Civilna Hrvatska i Slavonija. Premjer nije obuhvatio mletačku Istru i Dalmaciju. Izrađene sekcije imaju veliko značenje za povijest naših naselja, prometa i gospodarstva. Jozefinski premjer »spada u pionirske pothvate u povijesti naše i europske kartografije. To je doba velikih i prijelomnih događaja u napretku naše suvremene civilizacije« (305).

Hrvatska na kartama 19. stoljeća. Posljednje je poglavlje. Budući da je »jozefinski premjer« bio zastario, 1806. krenulo se novom u mjerilu 1:144000. Na području uže Hrvatske trajao je od 1834. do 1843. Od 1869. prišlo se trećem premjeru prema metarskom sustavu u omjeru 1:25000, a topografske karte u 1:75000. Plan je ispunjen do 1889. Bila je obuhvaćena čitava Hrvatska sa Slavonijom i Dalmacijom. »To je prva kartografska karta cijele Hrvatske koja je bila namijenjena podjednako za vojne i civilne potrebe« (306). Autor u nastavku izvješćuje o kasnije objavljenim topografskim kartama. Zaključuje da su topografske karte pridonijele izgradnji moderne Hrvatske s »njezinim naseljima, cestama, željezničkim prugama, mostovima, tunelima i svim onim što danas smatramo tako normalnim u našem svakodnevnom životu« (325).

Na kraju prikaza ovog raskošnog djela možemo reći: Nastalo je tijekom 30-godišnjeg savjesnog, strpljivog proučavanja, obilaženja kartografskih zbirki po domaćim stranim arhivima, muzejima, bibliotekama i privatnim fondovima i znanstvenim institutima. Autor je pratio relevantnu svjetsku i domaću literaturu. Opis karata objavio je autopsijom na

originalima i unikatima. Upućuje čitatelja gdje se nalaze i u kakvom su stanju, veoma uspjele reprodukcije vizualno pridonose općem pozitivnom dojmu. Knjiga se neće samo listati i gledati ljepota krata, veduta i planova, nego će se i čitati kao znanstveno štivo o hrvatskom (tragičnom) prostoru, ali i njegovu održanju.

Neka je, ipak, dopušteno izreći i neka upozorenja. Na pr. uz ime kartografa bilo bi dobro da su označene i godine života da se dobije zorniji uvid u životni vijek i epohu. Reprodukcije karata ne prate tekst izlaganja. Da bi se olakšala snalažljivost, poželjno je da se prilikom opisa karata označi stranica na kojoj se nalazi. Neke reprodukcije su već objavljene u zbirkama »Stare karte i atlasi«, »Pet stoljeća...« i »Granice Hrvatske...«. Ako je autor već upućivao na reprodukcije koje postoje u »Descriptio Histriae«, mogao je to i ovdje uraditi. U popisu literature nema naslova hrvatskih sveučilišnih udžbenika i radova o kartografiji, njenoj povijesti i razvoju. Za prahistorijsko razdoblje trebalo je spomenuti i uvažiti rezultate jednog od naših najpoznatijih i u svjetskoj literaturi priznatog Š. Batovića. Zacijelo je imao razloga da ne spomene B. Korošec, »Naš prostor v času in projekciji«, Ljubljana 1979. Iako ta knjiga obrađuje središnju Sloveniju, ima karata koje se i nas tiču (koje je i sam autor navodio). Autor je obratio neodgovarajuću pozornost Vojnoj krajini. Potpunije bi ispalo da je u literaturu uvrstio i zbornik »Vojna krajina«, Liber 1984. Prometnice su jedna od najvažnijih čimbenika u integraciji svake države i naroda. Šteta što je malo ili gotovo ništa rečeno o plovnim putevima morskim i posebice o riječnim. Jedva se spominju glasovite ceste koje su spajale sjever i jug Hrvatske počevši od »Magna via« do Karoline, Jozefine i Luizijane s odgovarajućom literaturom. Teško je govoriti o modernoj Hrvatskoj, odnosno njenoj modernizaciji bez radova M. Gross. Moglo se nešto reći i o domaćim srednjovjekovnim itinerarima. Očito je da je naslov knjige podredio izbor i selekciju karata. Nisu predočene one koje se ne uklapaju u autorovu koncepciju. Ispuštene karte čitatelj može pronaći i nadomjestiti ih u navedenim zbirkama A. Pandžić i »Granice Hrvatske«.

»Descriptio Croatiae«, unatoč navedenim primjedbama, neće se dugo vremena nadmašiti. Poželjno bi bilo da se u daljim izdanjima više pozornosti obrati potpunosti karata i hrvatskim istraživanjima, npr. Vinku Paletinu (1508-1571), pa i ovdje navedenim dobronamjernim pobudama.

Josip Lučić

CYRIL M A N G O, LA CIVILTÀ BIZANTINA
Editori Laterza, Collezione storica, Roma - Bari 1991, str. 376.

Djelo C. Manga nastalo je, kako to i sam autor u uvodnom poglavlju (5-14) ističe, sa ciljem da se prikaže razvoj civilizacije na područjima koja su se u pojedinim povijesnim periodima nalazila pod izravnom političkom vlašću ili u sklopu kulturnih utjecaja Bizantskog Carstva od X stoljeća do pada Carigrada 1453. godine. Budući da su politički i kulturni utjecaji u velikoj mjeri zahvaćali i prostore Balkanskog poluotoka, ovo je djelo značajan izvor i za poznavanje povijesti i kulture naroda koji naseljavaju ovo područje. Autor upozorava na teškoće istraživanja povijesti Bizanta i zbog nedostatka izvora, napose statističkih pokazatelja kretanja i strukture stanovništva, te se stoga istraživanje neizbježno mora osloniti na literarnu građu (kronike, teološki spisi, epistolarna građa i slično), koja stoga uvelike usmjerava odabir problematskih cjelina ovog istraživanja.

U prvom dijelu knjige (Aspetti di vita bizantina, 15-172) autor se bavi nekim specifičnim aspektima bizantske kulture i života za koje smatra da su »tipičan produkt bizantske kulture«. Razmatrajući tako smještaj naroda na području Carstva autor iscrpno prikazuje njegovu lingvističku podjelu, uzimajući kao okosnicu razdoblje Justinijanove vladavine oko 560. godine. Autor smatra da identitet zajedništva i osjećaj pripadnosti jedinstvenoj državnoj cjelini stanovnika podijeljenih na raznolike etničke i jezične skupine, nije mogao biti stvaran s obzirom na te aspekte, već s obzirom na jedinstvenost religije (kršćanstvo). Socijalni sastav stanovništva Carstva predmet je istraživanja mnogih historičara u čijim se podjelama izdvajaju tri sloja: vojska, kler i seljaštvo. Autor ukratko razmatra podjelu vojnih službi (pokretne trupe, graničari) i njihovu unutrašnju hijerarhiju, a opširnije se osvrće na značaj crkvenih ustanova s obzirom na njihovu ekonomsku podlogu, upravnu organizaciju, te ulogu samog Carigrada kao vjerskog središta čitavog carstva. Teškoće za ekonomski napredak doživljava tada sloj trgovaca i poduzetnika, kojima država monopolom i

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVLJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

VOL. 26

Z A G R E B

1993.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR:

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Za izdavača
Ivo Goldstein

Priprema za tisak
Hrvoje Stančić

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.